

A CSANÁDI EGYHÁZMEGYE ÚJJÁSZERVEZÉSE TRIANON UTÁN

A trianoni békeszerződés következtében megváltozott határok több magyar egyházmegyét két vagy három részre szeltek. Közülük a csanádi volt az egyedüli, amelynek székhelyét Magyarországra helyezte át az Apostoli Szezszték 1931-ben. Az ehhez vezető út azonban nem volt magától értetődő. Az évek során több lehetőség is felmerült az egyházmegye területi rendezését illetően, és ehhez szükséges volt az egyházmegye legnagyobb magyarországi városában, Szegeden az egyházmegye magyarországi részének kormányzásához szükséges infrastruktúra – püspöki lakhely, megfelelő templom, szeminárium, illetve egyházmegyei tanácsadó testület vagy káptalan – kiépítésére, amelyek anyagi támogatásában Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentős szerepet vállalt. Ezt az utat, a többféle elképzelést és végül a megoldás kiformálódását szeretném most áttekinteni elsősorban vatikáni, illetve Magyar Nemzeti Levéltári források nyomán.¹

GLATTFELDER GYULA PÜSPÖK KIUTASÍTÁSA TEMESVÁRRÓL

A csanádi püspöki széket Glattfelder Gyula 1911-től töltötte be², a püspökség székhelye Temesvár volt. A püspök a trianoni békét követően is székhelyén maradt, sőt, 1921. március 19-én a hűségesküt is letette a román királynak, biztosítva a lelkipásztorkodó papság, katolikus tanárok, tanítók, kánok és az egyházmegyei adminisztrációval foglalkozók állami fizetés-kiegészítését.³ A püspök azonban nem mindenben értett egyet az új rendszerrel, különösen az agrárreform megvalósításának módjával nem, amelyet 1921. július 23-án hirdettek ki, és amely csekély ellentételezés fejében elvette az egyház vagyonát, minimális földterületet hagyva az egyházi entitásoknál, így az addigi nagymértékű gazdálkodás folytatása lehetetlenné vált.⁴ 1922. október 20-ai pásztorlevelében Glattfelder Gyula ki is fejtette álláspontját a tárgyban: úgy vélekedett, hogy bár szociális és erkölcsi okokból szükség van földreformra, kifogásolta a kártalanítás módját és elégtelenségét.⁵ Nem sokkal később egy levélben a törvény mel-

¹ A tanulmányomban szereplő megállapításaim alapját a 2017 és 2020 közötti Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében folytatott kutatásom képezi, melyet további forrásokkal és újabb szakirodalommal egészítettem ki. A témát bővebben kidolgoztam a VII. Trianon és a magyar felsőoktatás konferencia tanulmánykötetében megjelenő „Glattfelder Gyula kiutasítása Romániából és a csanádi egyházmegye székhelyének áthelyezéséhez vezető út (1923–1931)” című tanulmányomban.

² Vö. Tóth Tamás: Glattfelder Gyula c. érsek (1943), csanádi püspök (1911–1943). *Deliberationes*, 2011/ 2. 254.

³ Ennek hátteréhez lásd: Călin, Claudiu: Apostolische Administratur von Temeswar und Bischof Dr. h. c. Augustin Pacha (1923–1930). *Revista Bistriței*, 26 (2012). 279; Varga Attila: *Chronica Aulæ Episcopalis Timisoaraensis*. Kolozsvár, Argonaut, 2006. 358.

⁴ Lásd: Bartha Ákos: A két világháború közti román földbirtokrendezés. *Korunk*, 2012/6. 83–89, különösen 83–84; Venczel József: Az erdélyi román földbirtokreform. In: *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1940–41*. Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.t., 1942. 312., 322. 324–332; Tóth Krisztina: Vatikáni források a nagyváradi és szegedi székeskáptalan 20. századi történetéhez. (Glattfelder Gyula 1923–1924. évi beadványai a Szezsztékhez). *Lymbus*, 17 (2019). 631–635.

⁵ *Magyarok kisebbségben és szóróányban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919–1944.* Főszerk. Romsics Ignác. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995. 160–162.

tánytalanságára is felhívta Constantin Banu vallásügyi miniszter figyelmét, amely a miniszterelnök, Ion I. C. Brătianu kezébe is eljutott. Ez volt a döntő oka annak, hogy a román hatóságok eltávolítását kérték az Apostoli Szentszéktől.⁶ Erre nemsokára sor is került: 1923. március 23-án kiutasították az országból, 48 órát adva neki a távozásra.⁷ Erről táviratban értesítette a bukaresti apostoli nunciust: „Megérkezett a kiutasítási parancs. Beavatkozás szükségtelen.”⁸ Két nap múlva, március 25-én vonaton távozott székvárosából.⁹

A csanádi egyházmegye romániai részét Glattfelder püspök kényszerű távozását követően Augustin Pacha korábbi irodaigazgató irányította apostoli kormányzó minőségben.¹⁰ A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba került részekből az Apostoli Szentszék felállította a bánsági apostoli kormányzóságot.¹¹ Glattfelder Gyula püspök mindeközben az egyházmegye magyarországi részébe, Szegedre húzódott vissza, amely az egyházmegye magyar részének legjelentősebb városa volt.¹² Ahhoz, hogy innen kormányozhassa az egyházmegyéjét, szükség volt először is egy lakhelyre, továbbá egy megfelelő templomra, az egyházkormányzásban segítő papi személyekre, a papneveléshez pedig szemináriumra.

A CSANÁDI EGYHÁZMEGYE KORMÁNYZÁSA SZEGEDRŐL A KIUTASÍTÁST KÖVETŐEN

A későbbi székesegyházra, azaz akkor még tervezett fogadalmi templomra az 1900-as évek elején tervpályázatot írtak ki. Építési munkálatai 1913–1914-ben kezdődtek, azonban az I. világháború kitörését követően megszakadtak. Ekkor az épületből a tornyok még csak a második szintig, a hajók és a szentélyek falai a törpegalériák magasságáig álltak, a főhomlokzatnak is csak az alapjai készültek el.¹³ A templom folytatásához a csanádi püspök Romániából történő kiűzése adott lendületet. Mindössze két hónappal a kiutasítás után, 1923-ban a vallás- és tanulmányi alap felügyeletét és azok kezelését ellenőrző bizottság már tárgyalta a fogadalmi templom továbbépítésének kérdését. Ez az alap a kormány kezében volt és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kezelte, aki ekkor Klebelsberg Kuno volt.¹⁴

Egyrészt Somogyi Szilveszter szegedi polgármester¹⁵ 1923. április 6-án a tetőzet felépítéséhez 20 millió korona segínyt kért, azt állítva, hogy az 50 millióba kerül. A csanádi püspök párhuzamosan a vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt a segély engedélyezése érdekében és mellette egy nagyobb összegű kölcsönt is kért.¹⁶ A bizottság úgy határozott, hogy mivel valláserkölcsi és munkahelyteremtési szempontból fontos az építkezés, így 10 millió korona rendkívüli segínyt engedélyeznek.¹⁷ 1924. január 18-án már 20 millió koronás

⁶ Szabolcs András: New Details regarding the Expulsion of Bishop Gyula Glattfelder from Romania. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina*, 2016/1. 90.

⁷ Zombori István: Trianon és a csanádi püspökség 1918–1923. In: *Trianon és az egyházak*. Szerk. Zombori István. Budapest, METEM, 2022. 204–205.

⁸ AAV, Nunz. Romania, busta 8, fasc. 24, f. 310r.

⁹ SZABOLCS, 2016. 93. A püspök kiutasításának körülményeiről és székhelyváltásáról újabban lásd: ZOMBORI, 2022a, ill. Zombori István: Püspöki székhelyváltás – pápai utasításra. Glattfelder Gyula Temesvár–Szeged. In: *Ecclesiae et historiae servus infatigabilis. Tanulmányok Somorjai Ádám 70. születésnapjára*. Szerk. Zombori István. Budapest, METEM, 2022. 157–164.

¹⁰ Vö. Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt, München, Aurora, 1975. 66. 77. 107; Călin, Claudiu: Dr. H. C. Augustin Pacha (1870–1954). Succint Excurs Biografic Al Primului Episcop Romano-Catolic de Timişoara, Banatica 19 (2009) 203–260, 229. Lásd még: AAV Arch. Nunz. Romania, busta 8, fasc. 24, fol. 321–353.

¹¹ AAV Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc. 2.5. fol. 214–217.

¹² 119 000 fős, nagyrészt katolikus lakossággal. Vö. *Népszámlálás*, 1923, 3 (1. jegyzet), 23. Ld. még: Miklós Péter: Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden, 1923–1941. *Egyháztörténeti Szemle*, 2003/2. 87.

¹³ Baldavári Eszter: Az alapköttől a székesegyházig: a szegedi fogadalmi templom építéstörténete. *Deliberationes*, 2020/1. 78.

¹⁴ 1867-ben a korábban a helytartótanács és a kancellária által kezelt egyházi ügyeket ismét a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vette át, a közalapítványok a 7. ügyosztályhoz kerültek. A katolikus alapítványok kezelését tehát az állam végezte és ez a Horthy-korszakban is így maradt. A javak kezelésének felügyeletére azonban – reflektálva a püspöki kar igényére, hogy biztosítékot kapjanak a javak katolikus célokra történő felhasználására – 1880-ban Ferenc József hozta létre az ellenőrző bizottságot ideiglenes jelleggel, amíg a magyarországi kegyes alapítványok kezeléséről törvény nem rendelkezik. A bizottság kezdetben 15 főből, az országbíró elnökle mellett egyháziakból és világiakból állt. A tagok megbízása három évre szólt, azonban ezt több alkalommal meghosszabbították. A bizottság – 1919-es kényszerszünetet követően – az 1920-as években is még működött. Vö. Forster Gyula: *A katolikusok autonómiájáról*, Budapest, 1897, 12; Csorba László: *A vallásalap „jogi természete”. Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korának Magyarországon. 1782–1918*, Budapest 1999. 171–177., különösen: 176.

¹⁵ 1915-ben lett Szeged polgármestere, amely tisztséget – a Tanácsköztársaság idején egy rövid időszaktól eltekintve – 1934-es haláláig viselte. Vö. Habermann Gusztáv: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez*, Szeged, 1992 (Tanulmányok Csongrád megye történetéből 19). 248–249.; Bokor Pál: *Szegedországtól Magyarorszáig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra. 1919, Szeged, 2005. 22.*

¹⁶ A jegyzőkönyv ennek összegét nem konkretizálja.

¹⁷ MNL OL K753, 2. cs., 161. ülés, 1923. május 15. 11. pont, 12–14.

kölcsönről állítottak ki szerződést, amely szerint a város 20 éven belül 4%-os kamattal visszafizeti azt. Az ügyletet a törvényhatósági bizottság jóváhagyta.¹⁸ Június 5-én a rendkívüli pénzzomlás miatt már arról értesülünk a vallásalapi ellenőrző bizottság jegyzőkönyvéből, hogy 1 milliárd 423.108 koronát költött e célra a város, és csak a kereszthajó használatbavétele további 2 milliárd koronába kerülne. A város kérésére ekkor felmentést kapnak a 20 millió korona visszafizetés alól és további 50 millió koronás segélyt.¹⁹ Az építkezés több évig elhúzódott, mígnem 1930. október 24-én Glattfelder Gyula püspök felszentelte a fogadalmi templomot.²⁰

sének.²³ A püspöki palota végül 1930 októberére készült el teljesen.²⁴

Egy nagyobb szabású terv része volt egy egyházmegyei közti szeminárium felállítása nemzetközi teológiai konviktus formájában, melynek növendékei számára teológiai és filozófiai fakultást hoztak volna létre a Ferenc József Tudományegyetemen. Felállításában mind Glattfelder Gyula, mind Klebelsberg Kuno jelentős szerepet játszottak. A részleteket 1928-ban egy, a püspöki palotában tartott tanácskozáson beszélték meg, melyen a csanádi püspök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter mellett jelen voltak: Somogyi Szilveszter,

Egy nagyobb szabású terv része volt egy egyházmegyei közti szeminárium felállítása nemzetközi teológiai konviktus formájában, melynek növendékei számára teológiai és filozófiai fakultást hoztak volna létre a Ferenc József Tudományegyetemen

Glattfelder püspök a lakhatásáról is mielőbb szeretett volna gondoskodni. Ideiglenesen a budapesti Szent Imre kolégiumban lakott,²¹ majd 1924-ben a szegedi katolikus tanítóképző intézetében rendezte be rezidenciáját.²² Az építendő püspöki székházra 1923-ban kért a vallásalaptól 30 millió korona kölcsönt 3 év alatt három egyenlő részletben történő visszafizetéssel.

Beadványa szerint szeretne internátusi épületet is emelni, amelyben konviktus és kisszeminárium kapna helyet. A vallásalapi bizottság 4%-os kamattal helyt adott a kéré-

Szeged polgármestere, Bíró Ferenc jezsuita tartományfőnök és Petri Pál, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkára.

Ezen elhatározták, hogy Szegeden egy teológiai és filozófiai fakultást állítanak fel a Ferenc József Tudományegyetemen és ehhez egy nemzetközi teológiai konviktust fognak csatolni a jezsuiták vezetésével.²⁵ Végül ez a nagyszabású terv nem valósult meg, mivel egy második teológiai fakultás felállítását – a már meglévő budapesti mellé – Serédi Jusztinián hercegprímás²⁶ nem támogatta.²⁷ Az új egyházmegyei közti

¹⁸ MNL OL K753, 2. cs., 168. ülés, 1924. január 18., 4. pont, 6. old.

¹⁹ MNL OL K753, 2. cs., 170. ülés, 1924. június 5., 23. pont, 15–16. old.

²⁰ Vö. például: Szeged, a 900 éves Csanádi egyházmegye az alföldi kultúra centruma. Felszentelték a Fogadalmi Templomot és leteszik az egyetem zárókövét – Nagy ünnepségek az ország legkatolikusabb városában. Szegedet felajánlották Jézus szent szívének. Klebelsberg Kuno gróf díszpolgársága – Megérkezett Szegedre Serédi Jusztinián dr. bíboros hercegprímás. *Nemzeti Ujság*, 1930/243. 4–6. Lásd még: Miklós Péter: Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden, 1923–1924. *Egyháztörténeti Szemle*, 2003/2. 192–93.

²¹ Vö. AAV, Congr. Concist. Relat. Dioec. 835. nr. 1055/1923. Glattfelder Gyula csanádi püspök 1923-as ad limina jelentése.

²² Tóth, 2011. 255.

²³ MNL OL K 753, 2. cs., 161. ülés, 1923. május 15., f. 110, 43. pont, 49–51. old.

²⁴ Vö. Bény László: Látogatás a felavatásra váró szegedi Templom-téren. *Nemzeti Ujság*, 1930/238. 9.

²⁵ Vö. Bíró Ferenc 1928. októberi levele a jezsuita rendi generálisnak. (A levél tetején gépelten az 1928. október 24-ei dátum olvasható.) ARSI, Provincia Hungariae, busta 1003, fasc. XX.

²⁶ 1927-ben nevezte ki a pápa esztergomi érseknek, 1945-ös haláláig töltötte be e pozíciót. Életéről és karrierútjáról írt monográfia: Csíky Balázs: *Szerédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte: Tóth Krisztina. Budapest, MTA BTK TTI – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, 2018. (Collectanea Studiorum et Textuum, I/3. – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)

²⁷ Lásd például: ARSI, Provincia Hungariae, busta 1003, fasc. XIX, számozatlan főlíók. 1930. március 4-5-ei püspökkari jegyzőkönyv, 34. pontja, illetve Bíró Ferenc tartományfőnöknek a jezsuita generálisnak írt 1930. március 29-ei levele, melyben megemlíti, hogy először február 10-én fejezte ki nyíltan Glattfeldernek nemtetszését a teológiai fakultás felállításával szemben.

szeminárium – a nagyváradi és szatmári egyházmegyek magyar részével közös – felállítása elé azonban nem gördített akadályt.²⁸ Ez utóbbi épülete 1930-ra készült el, október 1-jén áldotta meg Glattfelder Gyula püspök, majd megkezdődött benne a tanítás.²⁹

A csanádi püspököknek további problémát jelentett, hogy a káptalanja Temesváron maradt és a kanonokok nem költözhetek át Szegedre, hogy ott segítsék az egyházmegye kormányzásában. Ezért már 1923-ban beadványt intézett társaskáptalan felállítása érdekében a budapesti apostoli nunciushoz, Lorenzo Schioppához,³⁰ 1924-ben pedig a Szentatyának címzett folyamodványt juttatott el neki, kérve annak továbbítását.³¹

Szegeden társaskáptalant szeretett volna, hiszen székeskáptalanja volt, ha annak tagjai Romániában élve nem is tudták támogatni a magyarországi rész kormányzásában. Különféle megoldási javaslatokkal élt: kezdetben a kalocsai érseki javadalomból kihasított birtoktesttel szeretett volna 4 fős káptalant, de mivel 1924 tavaszán a javadalmat már átvette Zichy Gyula, és nehezebb lett volna a birtokban levő javadalmassal erről megegyezni, mint az interregnum idején azt kezelő vallássalappal, így következő elképzelése az volt, hogy a nagyváradi stallumok közül inkorporáljon [belefoglaljon] egyet, kettőt vagy hármat a pápa a csanádi egyházmegyébe. Ekkor azonban a folyamodványa nem ért cél: a nuncius nem küldte tovább Rómába, mivel nem tartotta alkalmasnak az időt kérése teljesítésére.³²

ELKÉPZELÉSEK A CSANÁDI, NAGYVÁRADI ÉS SZATMÁRI EGYHÁZMEGYÉK MAGYARORSZÁGI RÉSZEINEK EGYHÁZKORMÁNYZATI RENDEZÉSÉRŐL

A fentiekből láthatjuk tehát, hogy a csanádi püspökök mindent megtették azért, hogy Szegedről kormányozhassa az egyházmegyet, és ebben maximális támogatóra talált Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter személyében. A csanádi püspök elképzeléseit a budapesti apostoli nunciusnak, az Apostoli Szentszék magyarországi képviselőjének is vázolta, írásban részletesen először 1926-ban, de ekkori levele nem jutott el a Pápai Államtitkárságra, a körülmények miatt a nuncius *ad acta* tette.³³ A dokumentum első soraiban utalt egy 1925-ös törvénytervezetre, amelynek hetedik pontja leszögezi, hogy román ordinárius joghatósága nem terjedhet a határon túlra és külföldi ordinárius joghatósága sem terjedhet ki román területre.³⁴ Hozzátette, hogy bár 1923-ban egyházmegyéjének mind a jugoszláv, mind pedig a román részére az Apostoli Szentszék apostoli kormányzókat nevezett ki³⁵, joghatóságának megszűnését nem mondta ki, a csanádi javadalmas tehát továbbra is ő maradt. Most arról is értesült, hogy a konkordátum megkötése küszöbön van. Ezek, véleménye szerint, aktuálisá tették, hogy kifejtse elképzelését egyházmegyéje jövőjéről. Egyrészt vázolta a kormányzás nehézségeit: a magyar részen kevés a plébániák száma, nincs kellő számú pap-utánpótlás – tekintve, hogy nagyrészt földművesek élnek az egyházmegyének ebben a részében és kisebb számban küldik fiaikat a költséges középiskolába, amely a szemináriumi tanulmányok megkezdéséhez szük-

²⁸ Vö. ARSI, Provincia Hungariae, busta 1003, fasc. XIX, számozatlan főlíók. Serédi Bíróhoz írt, 1930. augusztus 12-ei levelének másolata, melyben kifejti, hogy magával a szemináriummal a jezsuiták vezetése alatt egyetért.

²⁹ Zsódi Viktor: A szegedi egyházmegyei központi papnevelő intézet története 1930–1955 között. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2007/3–4. 72. – Szilas József: *Csanád egyházmegye jubileumi évkönyve 1980*. Szeged, Csanádi Egyházmegye, [1980]. 87. Vö. ARSI, Provincia Hungariae, 1003-as busta, fasc. XX, Lányi Eduard 1930. november 4-ei levele a rendi generálisnak, számozatlan főlíók. A szeminárium felállításáról bővebben: Tóth Tamás: Egy jezsuita vezetésű hittudományi kar tervei a két világháború között, in: *Historicus Societatis Jesu. Szilas László Emlékkönyv*. Szerk. Molnár Antal, Szilágy Csaba, Zombori István, Budapest 2007, 199–211. valamint: Tóth Tamás: A szegedi teológiai képzés elindítása az első világháború után, in: *Deliberationes* 2012, 1. sz., 184–198.

³⁰ Lorenzo Schioppa 1920-tól 1925-ig volt budapesti apostoli nuncius. Vö. Tóth Krisztina–Tusor Péter (szerk.): *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*. Budapest–Róma, 2016. XLVII. A fenti beadványt lásd: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc. 12.2, ff. 429r–430v. Glattfelder Gyula 1923. november 12-ei levele Lorenzo Schioppa nunciushoz. Többek között szintén Szegeden egy négytagú káptalan felállításának szükségességéről írt a pápának 1923. november 11-ei levelében. Vö. AAV, Congr. Concist. Relat. Dioec. 835. nr. 1055/1923.

³¹ AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, ff. 161r–162v. Glattfelder Gyula 1924. december 5-ei levele XI. Pius pápának. Uo. f. 163rv: Lorenzo Schioppa nunciushoz írt ugyanaznap kelt kísérőlevele.

³² A kérdéssel sokkal bővebben írtam: Tóth K., 2019. 631–653.

³³ Glattfelder Gyula 1926. január 12-ei levelét ld.: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, ff. 156r–158r.

³⁴ A romániai vallásokról szóló törvénytervezetet 1925-ben tárgyalták a román parlamentben és az Unirea újság december 19–26-ai számában publikálták is.

³⁵ 1923. február 15-én értesítette Pietro Gasparri Lorenzo Schioppa nunciust, hogy mivel a belgrádi kormány akadályozza a kalocsai érsek, valamint a csanádi püspök joghatóságának gyakorlását, apostoli kormányzókat nevezett ki a pápa: a bácskai részre Budanovícot, Bánátra pedig Raffaele Rodícot. Vö. AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc. 2.5, ff. 214–217. Augustin Pacha kinevezése 1923. március 12-én kelt: AAV, Arch. Nunz. Romania, busta 8, fasc. 24, ff. 321–353.

séges³⁶ –, nincs az egyházmegyecsonk területén szeminárium sem, ahová mehethének.³⁷ Továbbá székeskáptalanja, mely az egyházmegye központi kormányzásában tudná segíteni, Romániában marad, és a román kormány nem engedi, hogy a kanonokok Magyarországon lássanak el szolgálatot.³⁸

A jelentkező kihívásokra a megoldást abban látja, hogy a saját vezetése alatt kellene egyesíteni a csanádi, a nagyváradi és szatmári magyarországi egyházmegyerészeket. Vélhetően a csanádit püspökként, a másik két egyházmegyerészt apostoli kormányzóként szeretné irányítani. Mivel így megfelelő számú plébánia lenne, gondoskodhatna a dispoziciókról, egy közös szemináriumot tudnának fenntartani és az egyházkormányzásban is segíthetnék a nagyváradi egyházmegye Magyarországon élő tagjai.³⁹ A püspök azt is kéri, hogy a diszmembrációt követően a romániai rész kapja a temesvári püspökség nevet, a magyarrész neve maradjon csanádi egyházmegye. Kérését azzal támasztja alá, hogy Temesvár, az egyházmegye székhelye Romániában van, Csanád, amelyről az egyházmegye a nevét kapta, Magyarországon található.⁴⁰ Azonban a püspöknek ez a beadványa sem jutott el Rómába, a nuncius nem küldte tovább.

A csanádi püspök – miután 1927. május 10-én aláírták Romániával a konkordátumot és mindössze pár nappal azelőtt, hogy a vallásügyi törvény április 22-én becikkelyezésre került⁴¹ – 1928. április 15-én is kifejtette elképzeléseit egyház-

megyéje jövőjéről XI. Pius pápának.⁴² Ez alkalommal Cesare Orsenigo nuncius továbbította a levelet április 19-én a Pápai Államtitkárságra.⁴³ E folyamodványban is szóba kerül az egyházmegye neve: ha már intaktan nem lehet megőrizni a konkordátum miatt, legalább a nevét megtarthassák és a csanádi püspöki székhelyet a pápa Szegedre helyezze át. E kérést egyrészt azzal támasztotta alá, hogy Csanád vármegye – az egyházmegye ősi székhelye – Magyarországon található,⁴⁴ továbbá ez vigasztalást jelentene az igazságtalan békétől szenvedő magyaroknak. Az egyházmegye Romániában maradt része pedig az akkori székhelyről kaphatná a temesvári egyházmegye elnevezést.⁴⁵

A csanádi, nagyváradi és szatmári egyházmegyék magyarországi részeivel kapcsolatban 1926-os álláspontjánál sokkal óvatosabban fogalmazott Glattfelder Gyula: mindössze azt kérte, hogy ha ezek helyzetét, egyházi jogi státusát rendezik, akkor az ő véleményét is kérjék ki. Továbbá utalt rá, hogy mivel a csanádi egyházmegye központi intézményei (pl. szeminárium, káptalan) és ezek javai Romániában maradtak, a nagyváradi egyházmegye hasonló intézményei viszont részben Magyarországon, így az egyházi fegyelem és kormányzat javát szolgálná valamely „kölcsonös kompenzáció”. Hozzátette, ezt a civil hatóságok sem elleneznék.⁴⁶

Cesare Orsenigo nuncius⁴⁷ kísérőlevelében azt javasolta Pietro Gasparri államtitkárnak, hogy meg kellene kérni Glatt-

³⁶ Ő maga arra kérte a papságot és a hitoktatókat, hogy lépjenek érintkezésbe a papi pályára kedvet érző ifjak szüleivel, hogy továbbtaníttassák őket, s kijelentette, hogy hajlandó tandíj- és iskolakönyv-kiadásait fedezni, míg felvehetőek lesznek a szemináriumba: *Ordines Circulares ad Honorabilem Clerum almae Dioecesis Csanádiensis partis in Hungaria sitae de anno 1925*. Szegedini, Typis Typographiae Stephani Juhász, [1925]. II. nr. 101.

³⁷ A csanádi egyházmegye magyar részi növendékei 1920-tól részben Esztergomban, részben Budapesten a központi papnevelő intézetben tanultak. Az egyházmegye Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba került területének papnövendékei Temesvárott, majd a djakovói szemináriumban nevelkedtek. A román rész papnövendékei a temesvári szemináriumban tanultak. Vö. SZILAS, [1980]. 86. – Faragó János: *A csanádi kisebb papnevelde története. Szent Gellértől napjainkig (1030–1925)*. A Szent Imre intézet „Emericanum” ötven éves fennállása alkalmából. Temesvár, Der Landbote, 1925. 159–172. – Juhász, Koloman – Schicht, Adam: *Das Bistum Timișoara-Temesvár. Vergangenheit und Gegenwart*, Timișoara, Typografia „Sonntagsblatt”, 1934. 127–131.

³⁸ AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, ff. 156r–158r, 156v.

³⁹ Róluk bővebben lásd: Merényi-Metzger Gábor: *A nagyváradi székeskáptalan tagjai (1920–1945)*. *Turul*, 1997/1–2. 15, 17, 18.

⁴⁰ A püspökség székhelyéről bővebben: Juhász Kálmán: *A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig (1030–1242)*. Makó, Makói Press Ujság, 1930. 40–43.

⁴¹ Vö. Marchut Réka: *A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920–1929)*. *Pro Minoritate* 2014/Tél. 2014. 162–163; Fodor József: *A nagyváradi egyházmegye ideiglenes főpásztorai a XX. században. Joghatósági vita egy váradi pap szemével*. Kolozsvár, Gloria, 2008. 15.

⁴² ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. ff. 59r–60r.

⁴³ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. f. 58rv.

⁴⁴ A csanádi egyházmegyét 1030 körül Csanád központtal hozták létre, majd a török kiűzése után 1723. augusztus 7-én III. Károly rendeletében Szegedet jelölte ki székhelyül, de Temesváron is biztosított lakást a püspöknek, mígnem 1738. április 10-én a székhely Temesvárra történő áthelyezéséről rendelkezett. Ez lehetett az alapja annak, hogy a püspök kérte a székhely Szegedre helyezését. Vö. JUHÁSZ, 1930. 43–46. – Uő: *A csanádi püspökség története (1500–1552)*. Makó, Ablaka György, 1947. 11. – Uő: *A csanádi püspökség története (1552–1608)*. Makó, Csanád vármegye közönsége, 1935. 1–2. – Oltványi Pál: *A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története*. Szeged, Bába Imre, 1867. 23–24, 29, 52. – Uő: *Csanád megyei történelmi emlékek. Magyar Sion 1864/5*. 338–345. A püspökség történetének német nyelvű összefoglalását adja: JUHÁSZ–SCHICHT, 1934.

⁴⁵ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. ff. 59r–60r.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ 1925–1930 között volt budapesti apostoli nuncius. Bővebben lásd: TÓTH–TUSOR, 2016. XLVII–XLVIII.

felder püspököt véleményének alaposabb kifejtésére, ki kellene kérni a primás álláspontját és meg kellene győződni arról, hogy a kormány az elképzelés mellett áll, hogy ne tegyék ki a közvélemény negatív vélekedésének és sajtótámadásoknak a Szentszékét.⁴⁸ A bíboros államtitkár egyetértett az elképzeléssel és kérte, hogy a csanádi püspök fejtse ki részletesebben elgondolását.⁴⁹

1928. július 9-én elhunyt a szatmári püspök, az egyházmegyeje magyar részét a szatmári káptalani vikárius helynöke, Székely Gyula,⁵⁰ Nagyváradét pedig apostoli adminisztrátori helynök, Lindenberger János irányította,⁵¹ míg Glattfelder püspök egyházmegyéjének csak a magyar részét kormányozta. Ezenkívül az 1927-ben Romániával megkötött konkordátum becikkelyezése a küszöbön volt, melyben szerepelt, hogy egyetlen egyházmegye sem nyúlhat határon túlra. Ez megnyitotta az utat a rendezés irányába. Orsenigo nuncius ekkor úgy vélte, hogy az lenne az optimális megoldás, ha a három egyházmegyecsonkot – a nagyváradit, a szatmárit és a csanádit – fokozatosan egy egyházmegyébe egyesítenék. Először az egyházmegyék diszmembrációjára kellene sort keríteni, majd apostoli kormányzóságokat hozni létre az egyházmegyék Magyarországon maradt részeiből, és ezek közül előbb a csanádi és szatmári, majd a nagyváradit rész kormányzásával is a csanádi püspököt bízni meg. Ehhez fontosnak tartotta a meggyőződést arról, hogy a magyar kormány nem ellenzi, hogy Glattfelder legyen a szatmári egyházmegyerész apostoli kormányzója. Úgy tartaná jónak, ha erről a csanádi püspök szolgáltatna bizonyítékot. Ezt követően a nuncius javasolná a Szentszéknek a kinevezést.⁵²

Orsenigo nuncius tehát megkérte Glattfelder püspököt az álláspontja részletezésére. Glattfelder május 15-ei levelében kifejtette, szeretné, ha a nagyváradit és szatmári egyházmegyecsonkokból apostoli kormányzóságot állítanának fel és ennek élére őt nevezhetné ki apostoli adminisztrátorként a Szentszék.⁵³ Szeretné továbbá a nagyváradit káptalan megosztását és egy részének saját egyházmegyéjébe történő inkorporálását, és a három egyházmegyecsonk által közösen használandó szeminárium felállítását.⁵⁴

A nuncius 1928 augusztusában amellet foglalt állást, hogy fokozatosan kellene egyesíteni a maradványok egyházkormányzatát Glattfelder püspök kormányzása alatt. A káptallal kapcsolatos igényre a konkordátum realizálódása után térne vissza, az egyházmegyeközi szeminárium felállításának viszont nem látja akadályát.⁵⁵ A nuncius véleménye év végére némileg változott, ekkor úgy látta, hogy az első időben három külön ordináriust kellene kinevezni az egyházmegyék magyar részeire, és csak a konkordátum megkötése után dönteni arról, hogy a csanádi egyházmegye magyar része egyházmegye maradjon, vagy apostoli kormányzóságba szervezzék. Az volt ugyanis a meggyőződése, hogy a három egyházmegyerész egy adminisztrációba történő egyesítésére még nem ért meg a közvélemény.⁵⁶ Gasparri bíboros államtitkár e javaslat szerint járt el, utasítva, hogy külön apostoli kormányzókat nevezzenek ki a két egyházmegyerész élére, a csanádit pedig függőben hagyják.⁵⁷

A magyar kormány álláspontját Barcza György szentszéki magyar követ által átnyújtott, 1929. január 26-án kelt memorandumból ismerhetjük meg. Eszerint a nagyváradit és szatmári egyházmegyék Magyarországon fekvő részeit *aeque principaliter* [tehát egyenrangúan, ugyanazon ordinárius vezetése alatt] kellene egyesíteni a csanádi egyházmegyével, tehát csak az ordinárius személye lett volna közös. Ez ideiglenes állapotot eredményezett volna, amelyet, ha teljesülnek a revíziós remények, vissza lehetett volna fordítani. Székelyként úgy vélték, hogy Szegedet kellene kijelölni, amely városban megvannak az egyházkormányzáshoz szükséges központi intézmények, s ahol a magyar kormány jelentős összeggel, kétmillió pengővel támogatta szeminárium felállítását. Mindhárom egyházmegyecsonkban – tekintve az ország anyagi helyzetét – nem tudnák a központi kormányzathoz szükséges létesítményeket kiépíteni. Az így kialakult egyházkormányzati egység élére pedig Glattfelder Gyula püspököt kellene állítani.⁵⁸ A háttérben a csanádi püspök és Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter egyeztetését

⁴⁸ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. f. 58rv.

⁴⁹ Uo. f. 61r.; AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 23, fasc. 5, f. 80r. Pietro Gasparri bíboros államtitkár 1928. május 8-ai levele Cesare Orsenigo budapesti apostoli nunciusnak.

⁵⁰ Vö. pl.: *Egyházi Élet*, Nemzeti Újság 10 (1928) 160, 10. 1928. július 17.

⁵¹ AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 11, fasc. 6.11, f. 522. Bjelik Imre 1924. február 16-ai levele Lorenzo Schioppa nunciusnak. A nuncius válasza, amely 1924. február 25-én kelt: uo. f. 523r. Lindenberger 1924. március 1-jén írta meg kinevezésének tényét a nunciusnak: uo. f. 528r.

⁵² ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. ff. 63r–64r.

⁵³ Uo., ff. 99r–101r. – ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. ff. 69r–70v.

⁵⁴ AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 23, fasc. 5. ff. 99r–101r.

⁵⁵ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. f. 67rv: Orsenigo nuncius 1928. augusztus 19-ei datálású levele Pietto Gasparrinak.

⁵⁶ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 42. ff. 73r–74v. Cesare Orsenigo nuncius 1928. december 3-ai levele Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak.

⁵⁷ AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 1.3. f. 34r.

⁵⁸ AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 1.3. ff. 35–37.

sejthetjük, az elgondolások hasonlósága nyomán. A memorandum új helyzetet teremtett, így Gasparri ismét kikérte a nuncius véleményét.

A nuncius, aki január folyamán megtárgyalta a kérdést Klebelsberggel és utóbbi szerint osztotta az álláspontjukat,⁵⁹ 1929. február 21-én válaszolt a bíboros államtitkárnak. Kifejtette, mindössze abban van az ő és a kormány álláspontja között eltérés, hogy szerinte az első időkben külön-külön adminisztrátorokat kellene kinevezni, így ez nem ütközne az egyes egyházmegyecsonkok papsága és hívei érzékenységgel, és ki lehetne tapasztalni azt is, hogy milyen a gazdasági kapacitásuk, képesek-e önállóan létezni, s majd a román konkordátum becikkelyezése után döntést hozni.⁶⁰ Gasparri elfogadta

arra kellene kérni a Szentszéket, hogy a jelenlegi helynökök kormányozhassák tovább az egyházmegyecsonkokat, illetve tudatosítani kell Rómában, hogy a magyar határokon belül minden új egyházmegyei körülírást elleneznek. Klebelsberg úgy gondolja, hogy az európai légkör kedvező akár a fegyveres konfliktus nélküli revízióhoz is. Fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a csanádi egyházmegye élén püspök áll, aki Szegedről kormányozza az egyházmegyet, így ott nem kell apostoli kormányzót kinevezni. Ha ehhez kánonjogi intézkedésre lenne szükség, arra kéri a Szentszéket, hogy helyezték át a püspökség székhelyét Szegedre.⁶⁴

A szentszéki magyar követ július 15-ei, a bíboros államtitkár áprilisi 26-ai levelére adott válaszában is ebben a klebels-

Az ebben leírtak szerint a magyar nemzet és a kormány a történelmi egyházmegyek fenntartásához ragaszkodna, és sajnálják, hogy az egyházmegyek határait a Szentszék Románia javára megváltoztatja

az érvelését és ilyen értelemben válaszolt április 26-án Barcza György szentszéki követnek.⁶¹

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium és külügyminisztérium egypár prominens személyisége 1929. május 25-én tárgyalta meg a kérdést,⁶² továbbá a külügyminiszter írásban is kikérte Klebelsberg Kuno véleményét, aki június 1-jén válaszolt.⁶³

Ezek szerint bár a magyar kormány sajnálja, hogy az egyházmegyek határait Románia kedvéért megváltoztatták és a Szentszék elveti, hogy az egyházmegye a maradványokat egy apostoli kormányzó alatt egyesítse, de azt örömmel nyugtázzák, hogy ideiglenesnek szánják az apostoli kormányzói kinevezéseket. Arra az álláspontra helyezkednek, hogy

bergi levélben foglaltak adták az alapját. Az ebben leírtak szerint a magyar nemzet és a kormány a történelmi egyházmegyek fenntartásához ragaszkodna, és sajnálják, hogy az egyházmegyek határait a Szentszék Románia javára megváltoztatja. Ha ez nem ideiglenes jelleggel történne, határozottan tiltakoznának a változtatások ellen.⁶⁵ Két további gépelt feljegyzésen az szerepel, hogy a magyar kormány azt szeretné, hogy a nagyváradi és szatmári két vikáriust neveznék ki a két maradvány apostoli adminisztrátorává.⁶⁶ Mivel utóbbiban mind a magyar kormány, mind a nuncius egyetértettek, és a Szentszék számára is ez volt a legkézenfekvőbb megoldás, 1929. július 16-án Gasparri felhatalmazta a nunciust, hogy az akkori helynököket nevezze ki apostoli kormányzóvá.⁶⁷

⁵⁹ Vö. MNL OL K 64, 36. cs., 34. tétel, 1929, Klebelsberg Kuno Walko Lajosnak írt 1929. január 21-ei datálású levélfogalmazványa. Lényegében a Barcza által a Pápai Államtitkárságra benyújtott 1929. január 26-ai memorandum főbb megállapításait tartalmazza.

⁶⁰ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 43. ff. 4r–5r.

⁶¹ Uo. f. 24rv. Ld. még: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 1.3. f. 43rv. – MNL OL K 64, 36. cs., 34. tétel, f. 35rv, melléklet a 42/pol. sz. jelentéshez (másolat).

⁶² A tanácskozás ötlete Klebelsberg Kunótól származott, aki 1929. május 21-én vetette fel Walko Lajos külügyminiszternek: MNL OL K 64, 36. cs., 34. tétel, f. 21, 412 res. pol./1929.

⁶³ MNL OL K 64, 36. cs., 34. tétel, 1929, ff. 19r–20r, 449 res. pol. Klebelsberg Kuno 1929. június 1-jei levele Walko Lajosnak.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 43. f. 24rv.

⁶⁶ Uo. f. 25r.

⁶⁷ AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 1.3, f. 46r.

A nuncius július 17-én kiállította a két dekrétumot a megtörtént kinevezésekről, és augusztus 20-án hivatalosan értesítette erről a külügyminisztert.⁶⁸

Időközben a román konkordátumot 1929. május 29-én ratifikálták, és az július 7-én életbe lépett.⁶⁹ A Szentszék pedig kihirdette az 1930. június 5-én kelt és szeptember 2-án közzétett *Solemni conventione* kezdetű apostoli konstitúcióval a konkordátum következtében az egyházmegyei határok új körülírását.⁷⁰ Ebben azonban csak a temesvári egyházmegye felállításáról rendelkezett, a csanádi egyházmegye megszűnéséről nem, így utóbbi egyházzogi helyzete függőben maradt.

AZ EGYHÁZMEGYE SZÉKHELYÉNEK ÁTHELYEZÉSE SZEGEDRE

Giuseppe Pizzardo, az államtitkárság rendkívüli egyházi ügyekkel foglalkozó szekciójának vezetője 1931. február 24-én érdeklődött Angelo Rotta budapesti apostoli nunciustól⁷¹ a csanádi egyházmegye magyarországi részével kapcsolatosan függőben hagyott kérdésekről.⁷² Rotta válaszában kitért arra, hogy szerinté jogszerű a csanádi egyházmegye elnevezés: egyrészt, nem mondták ki a megszűnését, másrészt, Csanád, amelyről a nevet kapta, Magyarországon van. Igaz, utóbbi a központi egyházkormányzáshoz szükséges székesegyházzal, szemináriummal és káptalannal nem rendelkezik. Ezek azonban Szegeden megtalálhatók. Így az a véleménye, hogy át kellene tenni a csanádi egyházmegye székhelyét Szegedre, székesegyházi rangot adni a Fogadalmi Templomnak, s bár káptalan nem feltétlenül szükséges egy egyházmegyében, azt is fel lehetne állítani.⁷³ Ami a korábbi elképzeléseket illeti, hogy a három egyházmegyecsonkot fokozatosan egye-

sítsék, úgy vélte, erre nem alkalmas az idő, a status quo megmaradását javasolta.⁷⁴

Szerinte az egyházmegye nevének megőrzése nemes gesztus lenne a Szentszék részéről a magyarok felé. Rámutatott arra is, hogy a szegedi építkezéseket Glattfelder barátja és Szeged országgyűlési képviselője,⁷⁵ gróf Klebelsberg Kuno vállas- és közoktatásügyi miniszter vitte véghez, részben azért, hogy választókerületének kedvezzen, részben pedig politikai okokból. Itt telepítette le a kolozsvári egyetemet és a fogadalmi templomhoz is jelentősen hozzájárult. Ő is közrejátszott abban, hogy Glattfelder Gyula a nagyváradi káptalan magyarországi tagjaiból szerette volna, ha kikerül az őt az egyházmegye kormányzásában segítő testület. A nuncius felvetette, hogy a primással is vitassák meg a csanádi egyházmegye kérdését.⁷⁶

Egy hónappal később Glattfelder Gyula is felkereste a nunciust, aki azt javasolta neki, hogy forduljon az Apostoli Szentszékhez egyházzogi helyzetének rendezése érdekében.⁷⁷ Ezt a csanádi püspök meg is tette: 1931. április 22-én folyamodványban fordult XI. Pius pápához, amelyet a nuncius továbbított a Pápai Államtitkárságra.⁷⁸ Ebben vázolta álláspontját, miszerint a temesvári egyházmegye felállításával a csanádit csak diszmembrálták. Mivel a korábbi székhely, Temesvár a káptalannal, püspöki palotával, szemináriummal külföldre került, fontosnak tartotta ezekről a gondoskodást a Magyarországon maradt egyházmegyerész kormányzásához: a püspöki palota és a papnevelő intézet is felépültek Szegeden. Így azt kérte, hogy ez a város lehessen az egyházmegye új központja. Emellett azt is kérte, hogy emelje a Szentszék a Fogadalmi Templomot székesegyház rangjára. Rotta nuncius is amellett volt, hogy e kívánságait teljesíteni kellene. Glattfelder püspök harmadik kérése káptalan felállítása volt: vagy a nagyváradi

⁶⁸ Lindenberger Jánost a nagyváradi egyházmegye magyar része, Székely Gyulát a szatmári egyházmegye magyar része apostoli kormányzójának nevezte ki: uo. ff. 47r, 48r. A külügyminiszter értesítése: MNL OL K 64, 36. cs., 34. tétel, 1929, f. 11, 621/res. pol. Lásd még: uo. f. 14, 559. res. pol.

⁶⁹ Vö. Marton József: A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben. *Erdélyi Múzeum*, 1995/1–2. 57. – MARCHUT, 2014. 163.

⁷⁰ SAS, 2003. 80–89. Az apostoli konstitúció szövege: AAS 22 (1930) 381–386.

⁷¹ Angelo Rotta 1930-tól volt budapesti apostoli nuncius, 1945-ben kiutasították az országból. 1965-ben hunyt el. Vö. Tóth–Tusor, 2016. XLVIII–XLIX.

⁷² AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 36, fasc. 1.14, f. 314rv.

⁷³ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 44. ff. 73r–74r. (a levél fogalmazványa: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 36, fasc. 1.14, ff. 315r–317r).

⁷⁴ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 44. ff. 73r–74v.

⁷⁵ Az 1926. évi téli országgyűlési választásokon indulva nyert több kerületben is Klebelsberg, de a szegedi mandátumát tartotta meg. Vö. *Magyar országgyűlési almanach. A felsőház és képviselőház tagjainak életrajza és közéleti működése. 1927–1932.* Szerk. Kun Andor – Lengyel László – Vidor Gyula. Budapest, Légrédy, [1932]. 176–177.

⁷⁶ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 44. ff. 73r–74v.

⁷⁷ Erre a nuncius 1931. április 30-ai, Eugenio Pacellinek írt jelentésében utalt: AA.EE.SS. Ungheria, Periodo IV, Anno 1924–1938. Pos. 46, fasc. 44. f. 75r.

⁷⁸ Az eredetije: ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 44. ff. 77r, 78r, 79r. Másolat: AAV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 36, fasc. 1.14, f. 321rv. Kísérőlevél a nunciushoz: uo. f. 318r. A levél másolata és magyar fordítása: MNL OL K 105, 35. cs., M 6, ff. 199–201, 182–184. A levél továbbítása a nuncius észrevételeivel: ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 44. ff. 75r–76v

egyházmegyerészi kanonokok bevonásával vagy 2-3 javadalmas és több címzetes kanonokot tartalmazó káptalané, végül harmadik lehetőségként az egyházmegyei tanácsadó testület felállítását is megemlítette. Utóbbi mellett foglalt állást a nuncius is.⁷⁹ A levélben feltűnik röviden az egyházmegye apostoli kormányzóságokkal egy ordinárius alatt történő egyesítésének lehetősége is, de ezt a nuncius elveti, hiszen az akkori apostoli kormányzók méltóságuktól történő megfosztása büntetésnek tűnhetne.⁸⁰ Glattfelder Serédi hercegprímásnak is megküldte a felterjesztését, aki azt a külügyminisztériumba továbbította, csatolva hozzá véleményét.⁸¹ Eszerint az egyházmegyék határainak fenntartásához ragaszkodik, de teljesíthetőnek tartja az egyházmegye székhelyének Szegedre helyezését, a szegedi nagytemplom székesegyház-rangra emelését és a tanácsadó testület felállítását.⁸² A hercegprímás az 1931. májusi római útja során a bíboros államtitkárral is tárgyalt

a kérdésben a már említett pontokat felhozva. Az apostoli kormányzóságok egyesítését Szeged székhellyel nem tartotta kivitelezhetőnek, melyben Eugenio Pacelli bíboros államtitkárral egyetértettek.⁸³ Barcza György szentszéki magyar követ is ugyanezeket adta elő az államtitkárságon.

Az egyeztetéseket az Apostoli Szentszék döntése követte: kiállították a bullát, amellyel az egyházmegye székhelyét Szegedre helyezték át és a Fogadalmi Templomot székesegyház rangjára emelték. A kihirdetésére 1931-ben, az egyházmegye védőszentje, illetve az első csanádi püspök, Szent Gellért ünnepén, szeptember 24-én került sor.⁸⁴ Ezáltal Glattfelder Gyula és Klebelsberg Kuno közel egy évtizedes erőfeszítéseinek köszönhetően a csanádi lett az egyetlen olyan magyar egyházmegye, amelynek székhelyét a diszmembrációt követően a Szentszék áthelyezte Magyarországra.

Csanád-vármegye térképe. Kiadott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter úr megbízásából. In: Kogutowicz Manó: Magyarország vármegyéinek kézi atlasza. Az 1905-ös kiadás hasonmása, nyolc horvát megyével bővítve, 71 színes térkép. Magyar Mercurius, Budapest, 2004. augusztus.

⁷⁹ Uo. egyházmegyei tanácsadó testületet akkor kellett felállítani, ha nem rendelkezett székeskáptalannal az egyházmegye. Vö. Codex Iuris Canonici, 1918. 119. 423. kánon.

⁸⁰ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI, Ungheria, pos. 46, fasc. 44. f. 76rv, 78r.

⁸¹ MNL OL K 105, 35. cs., M6, ff. 185–186, 199–201. Serédi Jusztinián 1931. április 28-ai datálással küldte meg észrevételeit a csanádi püspök levelével együtt.

⁸² Vö. Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Budapest, Pannonica, 1997. 66–67.

⁸³ Serédi Jusztinián egy 1931. május 10-én induló zárandoklattal utazott Rómába. Vö. A hercegprímás zárandoklatot vezet Rómába. *Pesti Hírlap*, 1931/100. 8. GERGELY, 1997. 67.

⁸⁴ Vö. Szegeden kihirdették a pápai bullát. *Magyarország*, 1931/217. 4.